

HARBIY-MA'MURIY SEKTORDA DAVLAT XARIDLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

mayor Xakberdiyev Djasur Turgunovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti magistranti

Annotatsiya. Maqolada harbiy-ma'muriy sektorda davlat xaridlarini tashkil etishdagi asosiy muammolar ko'rib chiqilgan. Faqat eng past narxga qarab tanlash, texnik topshiriqlarning noaniq tuzilishi, xaridlarning yil oxiriga to'planib qolishi va shartnoma ijrosi ustidan nazoratning sustligi tahlil qilingan. Xaridlarni yillik reja asosida bir tekis taqsimlash, bozorni oldindan o'rganish, mahsulotning butun foydalanish davridagi xarajatlarini hisobga olish, uzoq muddatli ramkaviy shartnomalar tuzish va xarid bo'yicha mutaxassislar malakasini oshirish bo'yicha takliflar tavsiya etilgan.

Kalit so'zlar: davlat xaridlari, harbiy-ma'muriy sektor, elektron xarid, texnik topshiriq, ramkaviy shartnoma, foydalanish xarajatlari, raqobat.

Аннотация. В статье рассмотрены основные проблемы организации государственных закупок в военно-административном секторе. Проанализированы выбор поставщика только по самой низкой цене, нечёткое составление технических заданий, скопление закупок в конце года и слабый контроль за исполнением договоров. Даны предложения по равномерному распределению закупок на основе годового плана, предварительному изучению рынка, учёту расходов за весь срок использования продукции, заключению долгосрочных рамочных договоров и повышению квалификации специалистов по закупкам.

Ключевые слова: государственные закупки, военно-административный сектор, электронные закупки, техническое задание, рамочный договор, эксплуатационные расходы, конкуренция.

Abstract. *The article considers the main problems in organizing public procurement in the military-administrative sector. It analyzes choosing suppliers only by the lowest price, unclear technical specifications, the build-up of purchases at the end of the year and weak control over contract performance. Proposals are made to spread purchases evenly under an annual plan, study the market in advance, take into account costs over the whole period of use, conclude long-term framework agreements and improve the skills of procurement staff.*

Keywords: *public procurement, military-administrative sector, e-procurement, technical specification, framework agreement, operating costs, competition.*

Harbiy-ma'muriy sektorga ajratilgan mablag'larning katta qismi xaridlar orqali sarflanadi. Kiyim-kechak, oziq-ovqat, yoqilg'i, transport, aloqa vositalari, qurilish va ta'mirlash ishlari – barchasi davlat xaridi tartibida sotib olinadi. Shuning uchun xaridlar qanchalik to'g'ri tashkil etilsa, budjet mablag'lari shunchalik tejaladi va bo'linmalar sifatli mahsulot bilan ta'minlanadi. Aksincha, xaridda yo'l qo'yilgan xato yillar davomida o'zini ko'rsatadi: sifatsiz texnika tez buziladi, ta'mirlash uchun qo'shimcha pul ketadi, xizmat vazifalarini bajarish qiyinlashadi.

O'zbekistonda davlat xaridlari tizimi so'nggi yillarda jiddiy isloh qilindi. 2021-yilda yangi tahrirdagi "Davlat xaridlari to'g'risida"gi Qonun qabul qilinib, xaridlarning ochiqligi, raqobat va elektron shaklda o'tkazilishi asosiy tamoyillar sifatida belgilandi [1]. Taraqqiyot strategiyasida va "O'zbekiston – 2030" strategiyasida ham davlat mablag'laridan foydalanish samaradorligini oshirish va korrupsiyaga qarshi kurash vazifalari qo'yilgan [2; 3]. Har yili qabul qilinadigan Davlat budjeti to'g'risidagi qonunda esa xarajatlar chegaralari aniq belgilanadi [5]. Shunga qaramay, harbiy-ma'muriy sektorda xaridlar bilan

bog'liq bir qator muammolar hali ham saqlanib qolmoqda. Maqolada shu muammolar va ularni hal qilish yo'llari ko'rib chiqiladi.

Bu sohada xorijiy tajriba juda boy. Dunyo bo'yicha harbiy xarajatlar so'nggi yillarda ketma-ket o'sib bormoqda [9], NATO mamlakatlarida esa xarajatlarning sezilarli qismi aynan qurol-yarog' va jihozlar xaridiga to'g'ri keladi [10]. Shu sababli ko'plab davlatlar xarid tizimini takomillashtirishga katta e'tibor qaratmoqda. AQShda rejalashtirish va budjet tizimini isloh qilish bo'yicha tuzilgan komissiya 2024-yilda e'lon qilgan hisobotida xaridlar jarayonining haddan tashqari sekinligi va moslashuvchan emasligini asosiy muammo sifatida ko'rsatgan [11]. AQSh Hisob palatasi esa yirik qurol tizimlari xaridini har yili baholab, ko'plab loyihalarda narx va muddatlar rejadan oshib ketishini qayd etadi [12].

Xalqaro tashkilotlar ham bu masalaga ko'p e'tibor beradi. OECD ma'lumotlariga ko'ra, davlat xaridlari ko'plab mamlakatlarda davlat xarajatlarning uchdan bir qismigacha bo'lgan ulushni tashkil etadi va shu sababli korrupsiya xavfi eng yuqori sohalardan biri hisoblanadi [7; 8]. Jahon bankining xarid qoidalarida esa faqat narxga emas, balki "pulga munosib qiymat"ga, ya'ni sifat, foydalanish xarajatlari va natijaga qarab baholash tamoyili asosiy o'rin tutadi [13].

Endi amaliyotdagi muammolarga o'tamiz. Birinchi muammo – g'olibni faqat eng past narxga qarab aniqlash. Bu yondashuv bir qarashda tejamkor ko'rinadi. Ammo arzon tovar har doim ham arzonga tushmaydi. Masalan, arzon avtomobil ko'p yoqilg'i sarflasa yoki tez-tez ta'mirga muhtoj bo'lsa, besh yil ichida u qimmatroq, lekin ishonchli avtomobildan ko'proq xarajat talab qiladi. Kiyim-kechak va poyabzalda ham xuddi shunday: sifatsiz forma bir mavsumda yaroqsiz bo'lib qoladi.

Ikkinchi muammo – texnik topshiriqning noaniq yozilishi. Agar buyurtmachi nima kerakligini aniq yozmasa, yetkazib beruvchi eng arzon

variantni taklif qiladi. Aksincha, topshiriq bitta aniq ishlab chiqaruvchiga moslab yozilsa, raqobat yo'qoladi. Ikkala holat ham budjet uchun zarar. Texnik topshiriqni tayyorlash uchun bozorni oldindan o'rganish, bir nechta yetkazib beruvchidan narx so'rash va mahsulotdan foydalanadigan bo'linma fikrini olish kerak.

Uchinchi muammo – xaridlarning yil oxiriga to'planib qolishi. Ko'p tashkilotlarda yilning birinchi yarmida xaridlar sekin ketadi, oxirgi oylarda esa mablag'ni "ulgurib sarflash" uchun shoshilinch xaridlar boshlanadi. Shoshilinch xaridda raqobat kam bo'ladi, narxlar yuqori chiqadi, sifat esa yetarlicha tekshirilmaydi. Bu muammoni hal qilish uchun xaridlar yil boshida tasdiqlangan reja asosida choraklarga bo'lib taqsimlanishi kerak.

To'rtinchi muammo – shartnoma imzolanganidan keyin nazoratning susayishi. Ko'pincha asosiy e'tibor g'olibni aniqlashga qaratiladi, shartnoma qanday bajarilayotgani esa yetarlicha kuzatilmaydi. Tovar kechikib keladi, sifati namunadan farq qiladi, ammo bu holatlar hujjatlashtirilmaydi va yetkazib beruvchiga nisbatan choralar ko'rilmaydi. Natijada u keyingi tanlovlarda ham bemalol qatnashaveradi.

Bu muammolarni hal qilish yo'llarini quyidagi jadvalda umumlashtirdik.

**1-jadval. Harbiy-ma'muriy sektorda xaridlardagi muammolar va ularni
hal qilish yo'llari**

№	Muammo	Taklif etilayotgan yechim
1	Faqat eng past narxga qarab tanlash	Murakkab texnika uchun butun foydalanish davridagi xarajatlarni (yoqilg'i, ta'mirlash, ehtiyot qismlar) baholash mezoniga kiritish

№	Muammo	Taklif etilayotgan yechim
2	Texnik topshiriqning noaniqligi	Bozorni oldindan o'rganish, namunaviy texnik topshiriqlar bazasini yaratish
3	Xaridlarning yil oxiriga to'planishi	Yillik xarid rejasini choraklarga bo'lish, takrorlanadigan xaridlar uchun ramkaviy shartnomalar tuzish
4	Shartnoma ijrosi ustidan sust nazorat	Har bir shartnoma uchun mas'ul shaxs tayinlash, yetkazib beruvchilar reytingini yuritish
5	Xarid mutaxassislari malakasining yetishmasligi	Muntazam o'quv kurslari, tajriba almashish

Jadvaldagi takliflardan biri – ramkaviy shartnomalarga alohida to'xtalamiz. Oziq-ovqat, yoqilg'i, kantselyariya tovarlari kabi doimiy kerak bo'ladigan mahsulotlar har yili bir necha marta qayta-qayta xarid qilinadi. Har safar yangi tanlov o'tkazish vaqt va kuch talab qiladi. Ramkaviy shartnoma esa bir yoki bir necha yetkazib beruvchi bilan narx va shartlarni oldindan, masalan, ikki-uch yilga kelishib olish imkonini beradi. Keyin ehtiyoj paydo bo'lganda faqat buyurtma beriladi. Bu usul ko'plab mamlakatlarda keng qo'llaniladi va xarid jarayonini ancha tezlashtiradi.

Yetkazib beruvchilar reytingi ham foydali vosita bo'lishi mumkin. Har bir shartnoma yakunida yetkazib beruvchi muddatga rioya qilgani, sifat va hujjatlar to'g'riligi bo'yicha baholanadi. Bu ma'lumotlar elektron tizimda saqlanadi va keyingi xaridlarda hisobga olinadi. Shunday qilib, yaxshi ishlagan kompaniya rag'batlantiriladi, majburiyatini bajarmagan kompaniya esa o'z-o'zidan chetga suriladi.

Raqamli texnologiyalar bu jarayonlarning barchasini osonlashtiradi. Elektron xarid maydonchalari allaqachon ishlab turibdi, ammo ular asosan tanlov o'tkazish bosqichida qo'llaniladi. Fikrimizcha, rejalashtirishdan tortib shartnoma ijrosigacha bo'lgan barcha bosqichlarni yagona elektron tizimda yuritish kerak. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi ham shu yo'nalishni qo'llab-quvvatlaydi [6]. Shu bilan birga, harbiy-ma'muriy sektor xaridlarining bir qismi maxfiy ma'lumotlar bilan bog'liq bo'lishini unutmaslik kerak. Bunday xaridlar uchun alohida, himoyalangan tartib nazarda tutilishi, lekin ular ham ichki nazoratdan chetda qolmasligi lozim. Jamoat xavfsizligi konsepsiyasida xavfsizlik tuzilmalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash vazifasi qo'yilgani [4] bu sohadagi xaridlarning ahamiyatini yana bir bor ko'rsatadi.

Va nihoyat, eng muhim omil – odamlar. Xarid bo'yicha mutaxassis qonunni, bozorni va mahsulotni yaxshi bilishi kerak. Ko'p hollarda bu vazifa boshqa ishlari ham ko'p bo'lgan xodimga qo'shimcha yuklama sifatida beriladi. Natijada xarid hujjatlari shoshilib tayyorlanadi. Xarid mutaxassislari uchun muntazam o'quv kurslarini tashkil etish, ularning ish yuklamasini to'g'ri belgilash va tajribali xodimlarni rag'batlantirish xaridlar sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, harbiy-ma'muriy sektorda davlat xaridlari samaradorligini oshirish uchun faqat qonunchilikni takomillashtirish yetarli emas, xarid madaniyatini o'zgartirish ham kerak. Bizning fikrimizcha, birinchi navbatda murakkab texnika va jihozlar xaridida faqat narxni emas, balki butun foydalanish davridagi xarajatlarni hisobga olish lozim. Ikkinchidan, xaridlarni yil boshida tasdiqlangan reja asosida bir tekis taqsimlash va doimiy kerak bo'ladigan mahsulotlar uchun ramkaviy shartnomalar tuzish maqsadga muvofiq. Uchinchidan, texnik topshiriqlarni bozorni o'rganish asosida tayyorlash va namunaviy topshiriqlar bazasini yaratish kerak. To'rtinchidan, shartnoma ijrosi ustidan nazoratni kuchaytirish va yetkazib beruvchilar reytingini yuritish zarur.

Beshinchidan, xarid mutaxassislarining malakasini muntazam oshirib borish lozim.

Bu choralar budjet mablag'larini tejash bilan birga bo'linmalarni sifatli va o'z vaqtida ta'minlashga, pirovardida esa jamoat xavfsizligini ta'minlash vazifalarining yaxshiroq bajarilishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasining 2021-yil 22-apreldagi "Davlat xaridlari to'g'risida"gi O'RQ-684-son Qonuni // lex.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni // lex.uz.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni // lex.uz.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 29-noyabrdagi "O'zbekiston Respublikasi jamoat xavfsizligi konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-27-son Farmoni // lex.uz.
5. O'zbekiston Respublikasining "2025-yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat budjeti to'g'risida"gi Qonuni // lex.uz.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6079-son Farmoni // lex.uz.
7. OECD. Government at a Glance 2023. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 218 p.
8. OECD. OECD Public Integrity Handbook. – Paris: OECD Publishing, 2020. – 206 p.
9. Tian N., Lopes da Silva D., Liang X., Scarazzato L. Trends in World Military Expenditure, 2024 // SIPRI Fact Sheet. – Stockholm: SIPRI, April 2025.

10. NATO. Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2024). – Brussels: NATO Public Diplomacy Division, 2024.
11. Commission on Planning, Programming, Budgeting, and Execution Reform. Final Report. – Washington, DC, March 2024.
12. U.S. Government Accountability Office. Weapon Systems Annual Assessment. GAO-24-106831. – Washington, DC: GAO, 2024.
13. World Bank. Procurement Regulations for IPF Borrowers. 5th ed. – Washington, DC: World Bank, 2023.